

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

СКОРИК ТАМАРА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378:37.091.12.011.3-051(477)"195/201"(043)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Чернігів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України
Євтух Микола Борисович,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Вовк Людмила Петрівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії та історії педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Товканець Ганна Василівна,
Мукачівський державний університет,
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор,
Луценко Григорій Васильович,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків.

Захист відбудеться 05 травня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.053.04 у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53 та на сайті Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка <http://chnpu.edu.ua/>

Автореферат розісланий 05 квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Носовець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із головних векторів реформаторських змін у сфері освіти об'єднаної Європи є підтримка вчителя та педагогічної освіти, реалізація заходів щодо оновлення змістових, організаційних та процесуальних аспектів підготовки вчителів нової генерації як успішних та конкурентноспроможних фахівців. Значущість розвитку професійної успішності майбутніх учителів обумовлена вимогами суспільства до забезпечення високого рівня професіоналізму фахівців відповідно до світових стандартів; необхідністю створення привабливої та конкурентоздатної вітчизняної системи вищої освіти, інтегрованої до Європейського простору вищої освіти; суспільним замовленням на успішного вчителя (Концепція нової української школи, 2016).

У зверненні Асоціації (консорціуму) ректорів педагогічних університетів Європи до парламентаріїв європейських країн (2011) підкреслено необхідність мобілізації всіх ресурсів, впровадження ефективних технологій підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи. Саме вчитель є агентом змін для створення привабливої та конкурентоздатної національної системи освіти України, що відповідає світовим та європейським освітнім цінностям і стандартам (гуманізації, лібералізації, права і свободи людини, свободи здобуття освіти, освіти впродовж життя тощо). Теорія і практика підготовки сучасного вчителя вибудовується з урахуванням як вітчизняних традицій, так й на основі імплементування продуктивного європейського та світового досвіду для забезпечення конкурентоспроможності, фаховості, професійної успішності майбутнього вчителя. Вчитель XXI тисячоліття – це вчитель із власною траєкторією професійного розвитку, компетентний та мобільний, готовий до продукування наукових ідей та їх реалізації в освітній практиці, перетворення освітнього простору у середовище саморозвитку й самореалізації суб'єктів освітньої діяльності.

Сучасні завдання підготовки майбутніх учителів окреслено у таких державних нормативно-правових документах: Законі України «Про вищу освіту» (2014 зі змінами і доповненнями), Законі України «Про освіту» (2017), Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014), Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2015), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2015), Концепції Нової української школи (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020) та ін. Документами визначено потреби ринку освітніх послуг, обґрунтовано вимоги до фахової підготовки вчителя, якості педагогічної освіти та системи освіти в цілому.

Маємо констатувати, що в Україні, на жаль, професія вчителя втрачає престиж, наявна невідповідність між суспільною роллю й соціальним статусом

педагога, що обумовлює необхідність оновлення змісту, підходів, методів та форм підготовки вчителя до успішної педагогічної діяльності, оскільки лише успішний вчитель із розвиненим соціальним та емоційним інтелектом, творчими здібностями та інноваційним типом мислення, комплексом сформованих компетентностей здатний до ефективної професійної діяльності. Професійна успішність вчителя є складником забезпечення його самореалізації, стійкої мотивації на саморозвиток та навчання впродовж життя, посилення іміджевої позиції, підвищенням статусу професії «вчитель закладу загальної середньої освіти».

У вітчизняній педагогіці на питаннях історії, філософії й організації вищої педагогічної освіти та концептуальних засадах професійно-педагогічної підготовки вчителів акцентували увагу: А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Бондар, І. Бех, М. Вашуленко, Л. Вовк, М. Євтух, С. Гончаренко, О. Глузман, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, О. Ляшенко, В. Мадзігон, В. Майборода, Н. Ничкало, І. Підласий, О. Проніков, М. Солдатенко, М. Степко, О. Сухомлинська, Н. Терентьєва, Г. Товканець, М. Ярмаченко та ін.; змісті професійної підготовки майбутнього вчителя: Н. Гузій, Л. Кондрашова, А. Кузьмінський, Гр. Луценко, О. Пехота, Ю. Пелех, О. Савченко та ін.; педагогічній майстерності та творчості: І. Зязюн, М. Гриньова, Т. Дмитренко, О. Лавріненко, М. Лазарєв, М. Поташник, С. Сисоєва, Г. Троцько, Л. Хомич та ін.; засадах компетентнісного підходу підготовки вчителя, педагогічного професіоналізму та професійного становлення педагога: Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, А. Міненко, Е. Карпова, А. Колесник, Л. Кондрашова, Н. Кузьменко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Т. Федірчик та ін.; питаннях педагогічної інноватики: Л. Ващенко, О. Вознюк, П. Воловик, І. Гавриш, І. Дичківська, Т. Дем'янюк, О. Огієнко, Н. Савінова, С. Стрілець, О. Шапран, Ю. Шапран та ін.

Значне наукове зацікавлення викликають дослідження психології професіоналізму: Г. Балла, Ж. Вірної, О. Ігнатович, Л. Карамушки, В. Рибалки, С. Рубінтштейна, В. Семиченко та ін. Соціальний та емоційний інтелекти як засадничі детермінанти успішності у функціонуванні суб'єкта життєдіяльності на вітчизняному просторі досліджують О. Власова, С. Дерев'янку, Е. Івашкевич, Я. Каплуненко, Н. Коврига, Е. Носенко, Н. Пов'якель, В. Романова, С. Руденко, Н. Чепелєва, А. Четверик-Бурчак та ін., серед зарубіжних дослідників назвемо: К. Albrecht, І. Андрєєва, Р. Baltes, R. Bar-On, J. Bayer, M. Chapman, H. Gardner, D. Goleman, J. Guilford, M. Hughes, C. Izard, Д. Люсіна, J. Mayer, P. Salovey, Н. Сеткова, Е. Skinner, М. О'Sullivan, J. B. L. Thompson, R. Thorndike, E. Thorndike, S. Yahyazadeh-Jeloudar та ін., що засвідчує інтерес до проблематики дослідження.

Окреслені напрями досліджень становлять безсумнівне підґрунтя до вирішення проблеми дослідження, проте вони не розв'язують завдань щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України в умовах реформування, адже універсальної формули професійної успішності майбутнього вчителя не знайдено і пошуки оптимальних шляхів її формування тривають.

Цілісний аналіз досліджуваної проблеми та огляд сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів в закладах вищої освіти уможливив виокремлення низки суперечностей, які вимагають розв'язання, зокрема між:

– традиційною системою вищої педагогічної освіти, що реалізовує комплекс концепцій та функціональних моделей професійної підготовки вчителя та необхідністю модернізації освітнього середовища закладів вищої освіти, втіленням фундаментальних розробок щодо формування компонентів професійної успішності в практику вищої педагогічної освіти;

– потребою сучасного суспільства в професійно успішних, конкурентно-спроможних педагогах, здатних до самореалізації в змінних умовах професійно-педагогічної діяльності, і реальною практикою їхньої підготовки в освітньо-науковому середовищі в умовах оновлених стандартів;

– потенційними можливостями освітнього середовища закладів вищої освіти щодо формування компонентів професійної успішності майбутніх учителів та невизначеністю організаційно-педагогічних умов, які забезпечують ефективність перебігу цього процесу.

Актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її наукового розроблення й об'єктивна потреба усунення окреслених суперечностей обумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Теорія і практика професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України»** (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота здійснювалася відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (номер державної реєстрації 0115U002891). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол № 5 від 17 вересня 2020 року).

Мета дослідження – здійснити ретроспективний аналіз теорії та практики професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття з екстраполяцією продуктивного досвіду в сучасний освітньо-науковий простір.

Завдання дослідження:

1. Окреслити історіографію та джерельну базу дослідження професійної успішності майбутнього вчителя в теорії і практиці педагогічної освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття; визначити понятійно-категоріальний апарат.

2. Здійснити ретроспективний аналіз та виокремити передумови забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя.

3. Окреслити концептуальні основи та засадниче підґрунтя (соціальний та емоційний інтелекти) професійної успішності майбутнього вчителя.

4. Розкрити генезу розвитку професійної успішності майбутніх учителів в історичному та процесуальному контекстах в окреслених хронологічних межах.

5. Здійснити моніторингове дослідження професійної успішності майбутніх учителів та визначити чинники її становлення й розвитку.

6. Схарактеризувати змістово-процесуальний та проєктувально-технологічний компоненти забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя та розробити структурно-функціональну модель розвитку професійної успішності майбутнього вчителя.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка вчителя у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початок ХХІ століття.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти розвитку професійної успішності майбутнього вчителя.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ – початок ХХІ століття. Нижня хронологічна межа – 1959 рік – обумовлена прийняттям закону УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959); постанови Ради Міністрів УРСР «Про стан підготовки вчительських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах МО УРСР» (1959), які акцентували увагу держави та освітніх інституцій до підготовки вчительських кадрів, забезпечення єдності наукових та прикладних досліджень у практиці освітнього процесу у педагогічних закладах вищої освіти. Верхня хронологічна межа – 2020 рік – зумовлена прийняттям Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020), який окреслив професійні вимоги до підготовки майбутнього вчителя, визначені у компетентностях, які забезпечать ефективну реалізацію трудових функцій вчителя як успішного фахівця.

Концепція дослідження ґрунтується на усвідомленні професійної успішності майбутнього вчителя як органічної складової їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти України. Провідними концептуальними ідеями дослідження є: 1) професійна успішність майбутнього вчителя є інтегрованим якісним показником педагогічної діяльності, становлення та розвитку якої триває протягом всієї навчально-професійної діяльності; 2) розвиток професійної успішності майбутніх учителів є ефективним за умови створення та дотримання комплексу організаційно-педагогічних умов і застосування технологій розвитку професійної успішності майбутніх учителів (технологій соціального та емоційного інтелектів, soft skills тощо), які уможливають реалізацію вчителем власних професійних спроможностей на найвищому рівні, що оцінюється як успішність.

Концепція дослідження базується на трьох взаємопов'язаних концептах. *Методологічний концепт* відображає взаємодію та взаємозв'язок підходів загальнонаукової й конкретно-наукової методології до розуміння сутності професійної успішності вчителя в сучасних суспільно-економічних умовах, вивчення проблем професійної підготовки з урахуванням специфіки педагогічної діяльності.

Комплекс підходів на рівні загальнонаукової й конкретно-наукової методології, які уможливають розуміння сутності професійної успішності майбутнього вчителя, складають:

- системний – базується на теорії систем; його сутність полягає у аналізі об'єкту як цілісної системи, множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, дозволяє створити відповідні умови для розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості в процесі професійної підготовки майбутніх учителів;

- синергетичний – дає можливість простежити зв'язок із сучасним підходом до особистості як до відкритої системи, що саморозвивається, набуває нових компетентностей та якостей, які створюють нові можливості для професійного вияву та успішної професійної діяльності;

- трансдисциплінарний – передбачає можливість здійснити характеристику феномена професійної успішності майбутнього вчителя в його комплексному вияві та створення нового знанневого інформаційного продукту через переосмислення взаємозв'язків та взаємозалежностей між філософськими, психологічними, педагогічними та соціологічними теоріями професійної успішності, які сприймаються не як відокремлені, а в їх цілісності та єдності;

- компетентнісний – застосовуваний як відображення результатного, а не процесного навчання для підготовки конкурентноспроможного на ринку праці вчителя із урахуванням багатовекторних підходів щодо розвитку його професійної успішності;

- суб'єкт-суб'єктний – уможливорює розгляд соціального та емоційного інтелектів вчителя як засадничого підґрунтя професійної успішності, розкриває здатність до ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу та забезпечує її результативність;

- праксеологічний – виявлення норм, принципів, структури й закономірностей організації ефективної діяльності, спрямованої на вдосконалення життєдіяльності;

- акмеологічний – розробка індивідуально спрямованих технологій, які забезпечують становлення педагога шляхом розкриття його внутрішнього потенціалу та розвиток якостей, які сприяють досягненню високого рівня професіоналізму, професійної успішності;

- х'ютагогічний – визначення безперервної освіти як стилю життя, самоосвіти як провідної форми освіти, що поєднує кращі інноваційні практики в організації самоосвіти.

Теоретичний концепт дозволив вивчити проблему професійної успішності майбутнього вчителя в теорії і практиці закладів вищої освіти України в окреслених хронологічних межах, здійснити обґрунтування сутності досліджуваного феномену професійної успішності майбутнього вчителя. Ретроспективний аналіз нормативно-правових документів, історико-педагогічного досвіду розвитку ідей педагогічної освіти у педагогічних інститутах та університетах уможливив визначення провідних наукових ідей та освітніх традицій, що стали засадничими у розвитку сучасної педагогічної

освіти. Теоретичний концепт містить такі основні складники: базові поняття, без яких неможливим є розуміння сутності професійної успішності вчителя, її компонентів; змістово-процесуальне забезпечення формування професійної успішності майбутніх учителів у освітньому середовищі ЗВО, спрямоване на формування професійної компетентності, здатності до професійної само-реалізації та особистісних якостей; ядром особистісних новоутворень вчителя є емоційний та соціальний інтелекти, що дозволяє здійснювати професійну діяльність в умовах емоційної стабільності та психологічного комфорту.

Процесуальний концепт передбачає визначення комплексу цілей, завдань, організаційно-педагогічних умов і технологій формування професійної успішності майбутнього вчителя в освітньому середовищі закладів вищої освіти на основі реалізації наукових підходів та дотримання взаємопов'язаних умов у її змістово-цільовому, організаційному та операційно-технологічному аспектах.

Обґрунтування методологічного, теоретичного й процесуального концептів дало змогу окреслити провідну ідею дослідження, згідно з якою розвиток професійної успішності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки є комплексним педагогічним процесом формування професійної компетентності, майстерності, педагогічної творчості, професіоналізму, здатності до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні філософські, педагогічні концепції гуманізації педагогічної освіти (В. Андрущенко, І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Якиманська та ін.), ідеї педагогічної інноватики (І. Дичківська, В. Паламарчук, О. Шапран та ін.), педагогічної компетентності, майстерності, творчості та професіоналізму у діяльності (А. Дубасенюк, Н. Гузій, І. Зязюн, В. Ковальчук, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, С. Сисоєва та ін.), психологічні теорії і концепції: теорії діяльності та мотивації (Б. Ананьєв, Є. Ільїн, О. Леонтєв, С. Максименко, Б. Теплов, С. Рубінштейн та ін.), неогуманістичної концепції формування особистості (Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); сутності соціального та емоційного інтелектів (R. Bar-On, J. Bayer, M. Chapman, H. Gardner, D. Goleman, J. Guilford, M. Hughes, C. Izard, Д. Люсіна, J. Mayer, P. Salovey, Н. Сеткова, Е. Skinner, М. О'Sullivan, Е. Носенко, J. B. L. Thompson, R. Thorndike, Е. Thorndike та ін.).

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс наукових методів, які забезпечили достовірність результатів і висновків: *теоретичні*: контент-аналіз – для з'ясування стану розробленості проблеми, формулювання системи базових понять і концептуалізації основних положень дисертації, узагальнення й осмислення положень щодо трактувань поняття «професійна успішність майбутнього вчителя», з'ясування місця соціального та емоційного інтелектів у становленні професійної успішності вчителя; аналіз і синтез філософських, соціологічних, психолого-педагогічних та нормативно-правових джерел, інтернет-ресурсів, вивчення та узагальнення практики діяльності закладів вищої освіти, що забезпечують підготовку вчителя; класифікація – для визначення сутнісних характеристик та структурних компонентів професійної успішності майбутнього вчителя; моделювання і

проектування – для обґрунтування організаційно-педагогічних умов, визначення змістово-процесуального та проектувально-технологічного забезпечення розвитку професійної успішності майбутніх учителів у закладах вищої освіти; індукція, абстрагування, узагальнення – для розкриття сутності поняття «професійна успішність майбутнього вчителя» в історії розвитку психолого-педагогічної наукової думки другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; концептуальне та прогностичне моделювання – для визначення передумов забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя та генези розвитку професійної успішності вчителя через наскрізні ланки – компетентність, творчість, майстерність, професіоналізм, акмевектор; історико-хронологічний – для розробки періодизації розвитку професійної успішності майбутнього вчителя у теорії та практиці вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (1959–2020 рр.);

емпіричні: спостереження за особливостями розвитку професійної успішності майбутніх учителів у процесі здобуття фахової вищої освіти; методи моніторингового дослідження стану професійної успішності майбутніх учителів (анкетування, інтерв'ювання, тестування, інтерпретація результатів, аналіз документації, контент-аналіз, метод експертної оцінки та ін.); аналіз змісту підготовки вчителів у закладах вищої освіти України: освітніх програм, освітніх компонентів, загальних та фахових компетентностей, програмних результатів навчання; узагальнення власного педагогічного досвіду та досвіду ліцензування та акредитації освітніх програм підготовки вчителя.

Джерельну базу дослідження становлять:

– *законодавчі та нормативні документи* України: Закони України «Про освіту» (1991, 1996, 2017), «Про вищу освіту» (2002, 2014), Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття» (1993), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (2001), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в освітній європейський простір (2004), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. (2013), Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2015), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2015), Концепція Нової української школи (2016), Концепція розвитку педагогічної освіти (1998, 2018);

– *нормативні документи радянського періоду*: закони, постанови, накази, інструкції, резолюції з'їздів, рішення партії та уряду;

– *нарративні джерела*: монографії, дисертації, автореферати, посібники, статті та матеріали наукових конференцій тощо;

– *електронні ресурси* національних бібліотек, науково-дослідних установ і закладів вищої освіти України;

– *наукові фонди* Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, наукової бібліотеки Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

– документи та матеріали із фондів центрального Державного архіву Вищих органів влади та управління України м. Києва (ф. Р-2, 2, 166), Державного архіву Чернігівської області (ф. 608).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *уперше* у вітчизняній педагогіці здійснено цілісний аналіз теорії та практики професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України (другої половини ХХ – початок ХХІ ст.), досліджено історіографію проблеми професійної успішності майбутнього вчителя в означений період і на основі нормативно-правового критерію виокремлено та схарактеризовано три етапи її розвитку: I етап (1959–1991 рр.) – творчо-пошуковий (посилення уваги до підготовки педагогічних кадрів; поява моделі професійної підготовки вчителя; у науковому обігу з’являються поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість»); II етап (1991–2011 рр.) – інноваційно-технологічний (інноваційні зміни у системі освіти та підготовці педагогічних кадрів, посилення технологічного аспекту підготовки вчителя, втілення ідеї особистісно орієнтованої педагогічної освіти; у науково-педагогічній думці утверджуються поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість», набувають значущості нові конструкти – «педагогічна компетентність» і «педагогічний професіоналізм»); III етап (2011–2020 рр.) – парадигмально-реформаційний (реформування освіти, оновлення підходів до організації освітнього процесу, освітніх парадигм та концепцій професійної підготовки вчителя; зміст педагогічної підготовки обумовлюється суспільним замовленням на професійно успішного вчителя, що відповідає вимогам користувачів освітніх послуг; у педагогічній науці та практиці утверджується акме вектор педагогічної діяльності, конструкт «професійна успішність вчителя»); обґрунтовано поняття «професійна успішність майбутнього вчителя» як мета категорію, що характеризує професійне становлення вчителя у змістово-процесуальному контексті; запропоновано авторське визначення цього поняття; обґрунтовано соціальний та емоційний інтелекти як засадничі у становленні професійної успішності майбутнього вчителя; виокремлено передумови забезпечення професійної успішності (соціальна; економічна, мотиваційна, функціональна, особистісно-суб’єктна, аксіологічна, деонтологічна, праксеологічна); розкрито генезу професійної успішності через наскрізні ланки: професійна (педагогічна) компетентність – педагогічна майстерність – педагогічна творчість – педагогічний професіоналізм – акме вектор професійної успішності; визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови розвитку професійної успішності майбутнього вчителя (актуалізація мотивації досягнення як основного механізму позитивної мотивації майбутнього вчителя на професійну успішність; спрямованість процесу професійної підготовки на формування моделі поведінки та якостей успішної особистості (розвиток соціального та емоційного інтелектів, акцентування на компетентностях, що розвивають soft skills); створення праксеологічного мистецько-освітнього середовища, в якому студенти будуть залучені до культурно-мистецьких та дослідницьких проєктів (розвиток харизми, артистизму, педагогічного

емпауерменту, аналітичного та критичного мислення); уведення студентів у рефлексивний моніторинг власних навчально-професійних досягнень; стимулювання активності та навчального інтересу студентів шляхом збільшення частки активного навчання (симуляційних ігор, майстер-класів, інтерактивних занять, кейс-методів) та практико-орієнтованого навчання (збільшення тривалості практичного навчання, введення безвідривних видів практики, дуального навчання); використання технологій гуманізації освіти, акцентованих не на змісті, а на формуванні здатностей до вибудови траєкторії особистісного розвитку та професійного зростання; диверсифікації освітніх програм (насамперед шляхом вибіркового навчальних курсів, академічній мобільності студентів, можливостей перезарахування кредитів, здобутих у різних формах неформальної та інформальної освіти, системи подвійних дипломів; поєднання спеціальностей та спеціалізацій; отримання інтегрованої підготовки із включенням інклюзивних методик навчання); розроблено та обґрунтовано модель розвитку професійної успішності майбутніх учителів (методолого-цільовий, організаційно-змістовий, діяльнісно-технологічний, рефлексивно-результативний блоки);

удосконалено: змістово-процесуальне та проектувально-технологічне забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя; змістове наповнення освітніх компонентів теорією та практикою професійної успішності майбутніх учителів із використанням вітчизняного досвіду та інновацій; акцентування освітніх програм підготовки вчителів за різними спеціальностями на компетентностях, які сприяють розвитку професійної успішності;

подальшого розвитку набули такі наукові положення щодо професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти; формування професійно успішного вчителя; систематизація ідей зарубіжних та вітчизняних науковців щодо розвитку соціального й емоційного інтелектів, як підґрунтя професійної успішності та життєвої компетентності майбутнього вчителя; узагальнення взаємозв'язку між педагогічною майстерністю, творчістю, професіоналізмом та фундаментальною і прикладною акмеологією.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його основні результати та висновки стали основою розроблення та впровадження в освітній процес ЗВО: навчальних програм і навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів «Вступ до спеціальності», «Розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування», змістових модулів навчальних дисциплін «Інноваційні педагогічні технології», «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогіка і психологія вищої школи», «Акмеологія особистості», «Імідж майбутнього вчителя», «Методика виховної роботи в закладах освіти», «Методика викладання мистецьких дисциплін у ЗВО»; програм семінарів і тренінгів професійно-особистісної успішності педагогічних кадрів; організаційних форм роботи для розвитку у молодих педагогів професійно-педагогічної майстерності (педагогічних здібностей, акторської майстерності та ін.), професійно значущих якостей (зокрема, комунікативності, емпатійності, адаптивності, наполегливості, самооргані-

зованості та ін.), підвищення творчої професійної активності. Загальні компетентності, які забезпечують становлення професійної успішності майбутнього вчителя, імплементовано в освітні програми підготовки вчителя як конкурентоспроможного та професійно самодостатнього фахівця (зокрема, ОП Середня освіта (Музичне мистецтво) першого (бакалаврського) рівня освіти, ОП Середня освіта (Музичне мистецтво) другого (магістерського) рівня освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка).

Основні положення та одержані результати дисертаційної роботи, матеріали монографії, навчально-методичних і практичних посібників можуть бути використані в організації науково-методичної роботи з вчителями з метою підвищення їхньої педагогічної майстерності та професійного самовдосконалення; у процесі розроблення освітніх проєктів, освітніх програм підготовки вчителів, освітніх компонентів для здобувачів третього рівня вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 204/11 від 17.11.2020), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 633/02-13 від 03.12.2020); Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка № 40 від 18.12.2020); Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/98 від 28.12.2020); КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/02 від 05.01.2021); Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/282 від 22.02.2021).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Діалог культур у контексті історії українсько-грецьких зв'язків» (Київ, 2011); «Діалог культур: Україна – Греція» (Київ, 2012); «Україна – ЄС. Сучасні технології, економіка і право» (Кошице, Словаччина, 2015); «Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти» (Чернігів, 2015); «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Київ, 2017); «Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення» (Чернігів, 2017); «Scientific and Professional Conference Pedagogical and Psychological» (Будапешт, Угорщина, 2018); «Адаптаційні можливості дітей та молоді» (Одеса, 2019); «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Чернігів, 2019); «Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ» (Київ, 2019); «Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти» (Чернігів, 2020); «Шляхи удосконалення професійних компетентностей в умовах сьогодення» (Київ, 2020); «Scientific and Professional Conference Science without boundaries development in 21st century» (Будапешт, Угорщина, 2020); «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (Львів, 2020), «Європейські цінності різноманіття та

інклюзії для сталого розвитку» Erasmus+ Jean Monnet Project «European values of diversity and inclusion for sustainable development (Київ, 2020); «Музична комунікація у питаннях та відповідях» (Харків, 2021).

всеукраїнських – «Сталий розвиток у соціальному вимірі: глобальним проблемам – локальні рішення» (Чернігів, 2011); «Освітні горизонти України: Теорія і практика» (Ніжин, 2016); «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Умань, 2019); «Мистецтво та освіта: інновації та перспективи» (Чернігів, 2019); «Професійна успішність педагогічного працівника як основа менеджменту» (Черкаси, 2019); «Мовна освіта: проблеми та перспективи» (Чернігів, 2020); «Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі» (Мукачєво, 2020); «Соціально-психологічні аспекти розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін» (Суми, 2020); «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика» (Глухів, 2021);

міжвузівських та регіональних: «Традиції та сучасність музично-педагогічної освіти» (Чернігів, 2017); І мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О.Я. Ростовського «Актуальні проблеми мистецької освіти» (Ніжин, 2017), II Мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О.Я. Ростовського «Мистецька освіта України: проблеми теорії і практики» (Ніжин, 2018);

проектах: «Школа молодіжної активності» за підтримки Спілки Української молоді та фонду NED у рамках проєкту «Консолідація та зміцнення громадянського суспільства Східної, Південної, Західної і Північної України (Чернігів, Тернопіль, 2015–2016); воркшоп у рамках імплементації проєкту Кафедра Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» (SCAES) (Київ, 2020).

Конкретний особистий внесок. Авторські ідеї, оприлюднені в монографіях, навчальних посібниках, наукових статтях і доповідях, є результатом самостійних дослідницьких пошуків. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. У статті [4] авторка розкрила сутність акмеоделі професійної успішності вчителя; у статті [5] обґрунтувала професійну успішність майбутнього вчителя на засадах праксеологічного підходу; у статті [6] обґрунтувала доцільність технології створення ситуації успіху в становленні професійної успішності майбутніх учителів; у статті [11] схарактеризувала арттехнології розвитку професійної успішності майбутніх учителів; у статті [12] розкрила сутність компетентнісного підходу у використанні методу спостережень; у статті [13] окреслила педагогічні умови, що забезпечують розвиток комунікативної компетентності майбутнього вчителя; у статті [23] авторськими є опис педагогічних аспектів когнітивних інтересів студентів; у статті [24] описала зовнішні та внутрішні чинники професійної успішності майбутнього вчителя; у статті [27] обґрунтувала інноваційні прийоми та методи модернізації мистецької підготовки вчителя

початкових класів; проаналізовано методичні основи модернізації мистецької підготовки вчителя початкових класів; у статті [32] розкрила роль емоційного інтелекту у становленні професійної успішності вчителя; у статті [33]; визначено шляхи формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва; у статті [34] обґрунтувала важливість науково-дослідницької діяльності студентів закладів вищої освіти; у навчально-методичному посібнику [41] розробила вимоги та зміст індивідуальних завдань із різних видів педагогічної практики за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти; у навчально-методичному посібнику [46] розробила зміст практики із методики виховної роботи у закладах освіти; у навчально-методичному посібнику [47] авторка розробила тематику практичних занять та самостійної роботи студентів; у статті [48] проаналізувала проблеми підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності; у статті [50] визначила методи ізотерапії як технології розвитку емоційного інтелекту; у статті [52] розкрила сутність соціальної анімації як технології дозвілля.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 55 наукових публікаціях (18 – у співавторстві), серед них: 3 монографії, 20 статей у наукових фахових виданнях, 4 – у зарубіжних періодичних виданнях, 2 – у вітчизняних періодичних виданнях, 1 – у виданні, що входить до наукометричної бази Scopus, 14 тез у збірниках матеріалів конференцій, 7 навчально-методичних посібників, 4 – у інших виданнях.

Кандидатську дисертацію з теми «Формування естетичного досвіду студентів засобами музики» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) захищено у 1998 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використано.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (нараховує 639 найменувань, зокрема – 43 іноземною мовами) та 10 додатків. Повний обсяг дисертації – 583 сторінки, із них основного тексту – 377 сторінок. Робота містить 10 таблиць і 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про впровадження й апробацію одержаних результатів.

У першому розділі дисертаційного дослідження «**Науково-теоретичні основи професійної успішності майбутнього вчителя**» представлено результати науково-теоретичного аналізу підготовки майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст., розкрито історіографію дослідження, схарактеризовано базові поняття, здійснено ретроспективний аналіз професійної успішності майбутнього вчителя в означених хронологічних межах, проаналізовано змістові та структурні

компоненти поняття «професійна успішність вчителя», визначено передумови забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя.

Історіографія проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України (1959–2020 рр.) дозволила з'ясувати історичні аспекти досліджуваної проблеми та виявити найбільш важливі віхи становлення професійної підготовки вчителів. Історіографію теми дисертації поділено на два етапи за хронологічним принципом: 1) радянський (1959–1991 рр.) та 2) пострадянський (або незалежності України) (1991–2020 рр.).

Аналіз законодавчо-нормативних актів етапу 1959–80-х рр. дозволяє стверджувати, що тенденції підготовки вчителя пов'язані із прийняттям закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959); постанови Ради Міністрів УРСР «Про стан підготовки вчительських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах МО УРСР» (1959), які визначають її зміст та форми, окреслюють кардинальні зміни в середній та вищій педагогічній освіті. У цих документах виокремлено проблеми підготовки вчительських кадрів, необхідність посилення уваги до практичної підготовки вчителів, навчально-матеріальної бази педагогічних інститутів, розробки планів розвитку педагогічних закладів вищої освіти. В наступні роки підготовка педагогічних кадрів стабілізувалася: вчителів готували університети і педагогічні інститути за єдиним навчальним планом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, підвищилися вимоги до теоретичної та практичної підготовки вчителів. Друга половина 80-х рр. ХХ ст. відзначилась суспільними змінами, що спричинили втілення принципів гуманізації та демократизації в освітній процес і кардинальні зміни у підготовці педагогічних кадрів.

Другий етап (1991–2020 рр.) характеризується посиленням процесів демократизації та гуманізації в освіті. У 1991 р. прийнято закон України «Про освіту», який визначив основні вектори освітніх процесів незалежної України. Початок нового тисячоліття ознаменувався переходом до ступеневої системи педагогічної освіти відповідно до вимог Болонської декларації (1999), що суттєво вплинуло на змістове та процесуальне забезпечення її складових. Перехід до нових Державних стандартів вищої освіти посилив увагу до ефективності практичної підготовки вчителя, його конкурентоспроможності та конкурентоздатності, підкреслив необхідність розвитку інтегрованих компетентностей, які забезпечують комплексні кваліфікаційні уміння вчителя. Основними ознаками розвитку педагогічної освіти на початку ХХІ ст. стали інтеграція, диференціація й індивідуалізація, гуманізація та студентоцентрований підхід, неперервність освіти, диверсифікація змісту і форм педагогічної діяльності, зміна підходів до освітнього процесу в цілому.

Аналіз наукових джерел дозволив виокремити та обґрунтувати базові поняття дослідження: загальнопедагогічні (компетентність, професійна компетентність, професійна педагогічна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, педагогічний професіоналізм, професійний саморозвиток, професійний саморозвиток майбутнього вчителя) та психолого-

педагогічні (успіх, успішність, професійна успішність, інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект) поняття. Представлено еволюцію поглядів на професійну успішність вчителя та тлумачення базових понять дослідження.

Узагальнено, що більшість дослідників узгоджуються в кількох основних позиціях щодо трактування професійної успішності: це інтегративна, мультифакторна характеристика суб'єкта діяльності; в успішності поєднується зовнішня і внутрішня оцінка діяльності як успішної; успішність супроводжується позитивним емоційним переживанням процесу та результату діяльності; у професійній успішності провідну роль відіграє особистість (особистісні якості, здібності, духовні цінності, емоційні переживання). Виокремлено спільні маркери у трактуванні категорії «професійна успішність вчителя»: це інтегративна характеристика діяльності вчителя, яка забезпечується взаємодією внутрішніх та зовнішніх показників: умови праці, зміст діяльності, вимоги до вчителя як фахівця, індивідуально-психологічні особливості (здібності, властивості, інтереси, мотивація) та ін.; включає зовнішню та внутрішню оцінку результату, що має позитивний емоційний модус; це індивідуально-типологічна характеристика діяльності вчителя, оскільки є основним чинником саморозвитку, самореалізації та самоефективності вчителя.

Ретроспективний аналіз джерельної бази дослідження засвідчує, що з середини ХХ ст. науковці зосереджують свою увагу на особистості вчителя, розглядаючи її як цілісну особистість; здійснено типологізацію особистості вчителя як професіонала, обґрунтовано професіограму вчителя (Н. Кузьміна); з'явилися педагогічні теорії та концепції підготовки вчителя (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, Н. Ничкало, О. Савченко); утвердились конструкти «педагогічна майстерність» (І. Зязюн), «педагогічна творчість» (С. Сисоєва), «педагогічний професіоналізм» (Н. Гузій), акме вектор педагогічної діяльності (В. Гладкова, Г. Данилова, О. Дубасенюк) – як вищі шаблі діяльності вчителя.

На основі нормативно-правового критерію здійснено періодизацію професійної успішності в означених хронологічних межах: I етап (1959 – 1991 рр.) творчо-пошуковий – характеризувався посиленням уваги держави та освітніх інституцій до підготовки педагогічних кадрів. З'явилися перші моделі професійної підготовки вчителя; набули поширення лабораторії педагогічної творчості та педагогічної майстерності у педагогічних закладах вищої освіти; активного поступу набуває діяльність педагогів-новаторів, які пропонують нові форми та методи навчання і виховання. У науковому обігу з'являються поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість», «компетентність». Нормативно-правові документи, що визначають основні вектори розвитку вищої педагогічної освіти – це закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959); постанова Ради Міністрів УРСР «Про стан підготовки вчительських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах МО УРСР» (1959); Закон УРСР «Про народну освіту» (1974, зі змінами та доп. 1980).

II етап (1991–2011 рр.) інноваційно-технологічний – спроектував зміни у системі освіти та підготовці педагогічних кадрів: визначились інноваційні

підходи до розробки навчальних планів та програм; з'явилась низка нормативно-правових документів, що регулювала освітні процеси та підготовку вчителів; відбулось структурування теорії педагогіки та історії педагогічної думки, які визначали перспективи розвитку освіти України; підготовка вчителя базувалась на розвитку гуманістичних цінностей та професійно-особистісної культури вчителя, його професійно важливих якостей. Правове регулювання діяльності національної системи освіти ґрунтується на Конституції України та Законі України «Про освіту» (1991), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993). Прийнято закони прямої дії – «Про дошкільну освіту» (2001), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про позашкільну освіту» (2000), «Про професійно-технічну освіту» (1998), і низку підзаконних актів з питань загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та післядипломної освіти.

III етап (2011–2020 рр.) парадигмально-трансформаційний – відбулось реформування освіти, суттєве оновлення підходів до освітнього процесу, освітніх парадигм та концепцій професійної підготовки вчителя. Посилення уваги до підготовки вчителя зумовлено суспільним замовленням на професійно успішного вчителя, потребою у підвищенні статусу та іміджу вчителя, що відповідає запитам користувачів освітніх послуг. У педагогічній науці та практиці набуває утверджується акмевектор педагогічної діяльності та конструкт «професійна успішність вчителя». Ці зрушення спричинили появу низки законів, підзаконних актів, концепцій у сфері освіти: Національна рамка класифікацій України (2011), Концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти України (2011); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012), Галузева концепція розвитку педагогічної освіти, проєкт «Шкільний вчитель нового покоління» (2013), Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції Нової української школи (2016), Розвитку педагогічної освіти (2018), Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020).

Установлено, що проблема професійної успішності вчителя є досить новою у педагогічній науці, незважаючи на її важливість для розбудови українського суспільства. Проте, ні на законодавчому, ні на науковому рівні, ці питання не були окреслені повною мірою. Дотично до професійної успішності розглядалися вимоги до підготовки вчителя, його професійної компетентності й особистісних здібностей, що впливають на імідж і статус професії у суспільстві, проте поза увагою залишились критерії, показники професійної успішності вчителя, які визначають якісні показники підготовки вчителя у закладах вищої освіти, модель підготовки майбутнього вчителя як успішної особистості та ін. Більшу увагу серед науковців зосереджено на психологічних характеристиках успішності особистості та професійної успішності в цілому.

Питання успішного вчителя набули розголосу у процесі реформування нової української школи і пов'язані із питаннями підготовки нового вчителя –

компетентного, інноваційного, мобільного. Тільки успішний вчитель може формувати успішну особистість. Школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель – зазначено в Концепції Нової української школи.

Підготовка вчителя здійснюється відповідно до тенденцій розвитку університетської освіти XXI ст., врахування варіативності як домінуючого принципу розвитку сучасної системи освіти, надання максимальних можливостей індивідуалізації освітньої траєкторії відповідно до потреб здобувачів освіти. Варіативність забезпечується завдяки освітнім компонентам вільного вибору студента, академічній мобільності, неформальній та інформальній освіті, формам і методам навчання тощо. Узагальнення історичного досвіду вітчизняної освіти, виокремлення ланок підготовки вчителя, спрямованих на досягнення професійного успіху, є важливим для збереження освітніх традицій (О. Захаренко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) та продовженням в освітніх практиках кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Ш. Амонашвілі, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Романовський та ін.).

За результатами комплексного аналізу трактувань успіху вченими, пропонуємо визначення понять успіху та успішності: успіх – це позитивна як зовнішня, так і внутрішня оцінка результату досягнення визначеної мети; успішність – системний процес життєтворчості особистості, який визначається гармонізацією в усіх сферах життя, позитивною емоційною насиченістю діяльності, високою результативністю ціледосягнення. На основі проведеного аналізу наукових джерел, зважаючи на розгалуженість підходів до трактування змістової сутності професійної успішності вчителя, узагальнюємо: – професійна успішність вчителя – це інтегральна характеристика його діяльності, що базується на професійній компетентності та педагогічних здібностях, опосередковується особистісним ставленням до професії та здатністю до самореалізації в ній; – професійна успішність вчителя – це реалізація вчителем освітньо-виховних завдань на рефлексивному рівні, що супроводжується станом особистісного задоволення процесом та результатами своєї діяльності.

Надано авторське визначення поняття «професійна успішність вчителя» – це процес і результат професійної діяльності, що характеризується стійкою спрямованістю на професійний саморозвиток і професійні досягнення, цілепокладанням та ціледосягненням, має позитивну зовнішню та внутрішню оцінку.

Відповідного до змістової сутності професійної успішності майбутнього вчителя виокремлено:

– чинники означеного конструкту: мотиваційно-ціннісний (мотивація досягнення, потреба у постійному саморозвитку, гуманістична спрямованість особистості); компетентнісний (професійна (педагогічна), соціальна та емоційна компетентність); поведінковий (здібності до педагогічної діяльності, модель поведінки успішної особистості: впевненість у правильності педагогічних дій, відповідальність за прийняті рішення, емоційна стабільність, цілеспрямованість професійних дій вчителя), особистісний (якості успішної особистості: здатність до саморозвитку, самореалізації, самоефективність особистості та ін.);

– структуру професійної успішності учителя: соціально-педагогічна спрямованість особистості (гуманістична спрямованість, мотивація досягнення, стійкий інтерес до педагогічної діяльності, соціальний оптимізм); педагогічна компетентність (предметна, психолого-педагогічна, методична, деонтологічна); професійно важливі якості вчителя (любов до дітей, гуманність, цілеспрямованість на успіх, інтернальність, толерантність, рефлексія); професійно значущі психо-фізіологічні властивості вчителя (педагогічні здібності, соціальний та емоційний інтелекти, працездатність); професійно значущі soft skills (вміння полагоджувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, розуміння важливості deadline та ін.).

Як метаконструкт, професійна успішність майбутнього вчителя розглядається в багатьох аспектах і потребує комплекс передумов забезпечення її становлення, зокрема: соціальна передумова відображає ступінь визнання в соціумі професійних досягнень, престижність професії вчителя, визнання значущості професійних успіхів учителя в мікросоціумі та ін.; економічна – пов'язана із матеріальною винагородою вчителя, ступенем визнання його професійних досягнень; мотиваційна – визначається спрямованістю на досягнення акмеомоделі професійного успіху; функціональна – визначається критеріями успішності, співвідношеннями між професійними та соціальними компетентностями; особистісно-суб'єктна – визначає особистісне ставлення вчителя до власної професійної діяльності та важливості досягнення успіху, наявність передумов для особистісного зростання у професії, перспектив професійної самореалізації та ін.; аксіологічна – пов'язана із поєднанням особистісних та професійних цінностей, визначає місце професійної успішності в ієрархії життєвих пріоритетів учителя та готовність досягти успіху; деонтологічна – визначає професійну успішність в розрізі професійної етики, моральності, дотримання принципів гуманізму та дитиноцетризму у професійній діяльності; праксеологічна – визначається відповідністю реалізації професійної успішності вчителя сучасним запитам до вчительської праці.

У другому розділі «**Концептуальні основи професійної успішності майбутнього вчителя**» виокремлено провідні методологічні підходи, схарактеризовано соціальний та емоційний інтелекти як засадниче підґрунтя професійної успішності майбутніх учителів.

Визначені підходи, а саме системний, синергетичний, компетентнісний, аксіологічний, суб'єкт-суб'єктний, праксеологічний, акмеологічний, х'ютагогічний, дають змогу розглядати професійну успішність майбутнього вчителя з урахуванням особливостей її становлення та розвитку. Використання методологічних підходів дозволяє виокремити новизну дослідження, пов'язану з розробкою забезпечення професійної успішності майбутніх учителів у ЗВО України та системі безперервної освіти. Трансдисциплінарність визначено як провідний підхід вивчення професійної успішності майбутнього вчителя з огляду на оновлену змістову складову освітнього процесу на основі єдності знань та вирішення мега- і комплексних проблем, спираючись на концептуальні засади професійної підготовки сучасного вчителя та зацікавлених сторін

неакадемічного профілю (стейкхолдерів). Трансдисциплінарний підхід дає можливість цілісно розглядати феномен професійної успішності майбутнього вчителя, взаємодоповнюючи точки зору філософії, психології, соціології та педагогіки на досліджуване поняття з метою отримання нового узагальненого конструкту в освітніх науках, який окреслює сталість розвитку вчителя, як професіонала та людини Нової генерації.

Теоретичний розгляд соціального та емоційного інтелектів засвідчив складність та неоднорідність їх структури й проявів. Забезпечуючи соціальну ефективність людини в широкому розумінні, ці види інтелектів є засадничими для вчителів, професійна діяльність яких зосереджена на безпосередній взаємодії з іншими людьми і у дослідженні визначається засадничим підґрунтям професійної успішності майбутнього вчителя.

Соціальний інтелект досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці (Н. Gardner, J. Guilford, Е. Івашкевич, С. Izard, Н. Каліна, Я. Каплуненко, Н. Кудрявцева, В. Куніцина, С. Редько С. Руденко, Н. Сеткова, Е. Skinner, М. О'Sullivan, J. B. L. Thompson, R. Thorndike, Е. Thorndike, ін.), визначаючи структурні компоненти та аспекти його впливу на професійну діяльність менеджерів, психологів, учителів, характеризуючи його як детермінанту професійного розвитку та самореалізації фахівців соціономічних професій. Соціальний інтелект розуміють як цілісне системне новоутворення особистості, що реалізується в інтелектуальній та комунікативній діяльності індивіда у всіх сферах його життєдіяльності, особливо в ситуаціях професійної діяльності.

Дослідження соціального інтелекту виокремлює значення когнітивної основи комунікативної компетентності, що виявляється у здатності розуміти й прогнозувати поведінку учнів у різних ситуаціях з огляду на їхні вербальні й невербальні прояви, а також розуміти й адекватно оцінювати себе та власні дії. З огляду на функції соціального інтелекту (пізнавально-оцінну, прогностичну, комунікативну, рефлексивну) виокремлено показники успішності педагогічної діяльності, які залежні від соціального інтелекту вчителя: вміння оптимально організувати час уроку, власну діяльність і діяльність учнів для досягнення поставлених цілей, успішне планування і прогнозування розвитку педагогічних ситуацій; здатність передбачати результати педагогічних дій; гармонійно спілкуватися й будувати педагогічно доцільні взаємовідносини; розуміння й адекватна оцінка вчителем себе як особистості й професіонала.

Емоційний інтелект став предметом досліджень багатьох науковців (І. Андрєєва, R. Bar-On, J. Bayer, О. Власова, D. Goleman, Є. Карпенко, Н. Коврига, Д. Люсіна, J. Mayer, Е. Носенко, В. Руденко, P. Salovey, М. О'Sullivan, А. Четверик-Бурчак, ін.), які, аналізуючи структурні компоненти та функції емоційного інтелекту, простежують його вирішальну роль у налагодженні комунікативної взаємодії, процесах адаптації особистості до середовища, успішного вирішення професійних завдань, забезпечення емоційної стабільності тощо. Емоційний інтелект розуміють як здатність людини тлумачити власні емоції й емоції оточуючих, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей; сукупність некогнітивних

здібностей, знань і умінь, що впливають на можливість індивіда успішно відповідати вимогам навколишнього середовища і протистояти його тиску.

Вплив емоційного інтелекту на професійну успішність вчителя виявляється як готовність мобілізувати себе на активну професійну діяльність, що має позитивний емоційний модус (внутрішньоособистісний емоційний інтелект); як здатність підтримувати доброзичливі стосунки з усіма учасниками освітнього процесу, уміння запобігати виникненню конфліктів через регулювання емоційної експресивності, як власної так і інших (міжособистісний емоційний інтелект); як здатність до саморегуляції, переналаштування негативних емоцій на позитивні, переконструювання ірраціональних думок і тверджень (інформаційно-перероблений компонент) та система диспозицій.

На основі узагальнення напрацювань науковців визначено, що соціальний та емоційний інтелекти педагога є особливими структурними утвореннями, що забезпечують ефективну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу, сприяють емпатійному розумінню мотивації поведінки, самовиявленню у педагогічній діяльності. Структурні складові соціального та емоційного інтелектів знаходять свою експлікацію у функціональних компонентах педагогічної діяльності, а рівні сформованості інтелекту розглядаються як фактори ефективності, продуктивності та оптимізації діяльності педагога, тобто його успішності. Високий рівень зазначених інтелектів забезпечує перехід до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, зводить до мінімуму вплив проявів феноменів стереотипізації, проектування і професійних еталонів на педагогічну діяльність, визначає саморефлексію педагогічної діяльності, здатність вчителя до самоаналізу та професійного саморозвитку. Емоційний та соціальний інтелекти виступають чинниками самореалізації вчителя у професії, забезпечують керованість та ефективність педагогічних дій.

Визначено, що емоційний та соціальний інтелекти виконують регулятивну роль у сфері емоційного самопочуття: в стресогенних ситуаціях вчителі здатні регулювати внутрішній емоційний стан, збалансовувати прояв негативних емоцій, перетворювати їх у позитивні та досягати комфортних емоційних станів; у сфері комунікативної поведінки забезпечують високий рівень здатності до розуміння власних емоцій та емоцій інших, що допомагає більш ефективно співпрацювати, усвідомлювати потреби, які стоять за тією чи іншою емоцією та спрямовувати дії на задоволення цих потреб; у сфері внутрішньоособистісних (суб'єктивних) уявлень – рівень соціального та емоційного інтелектів впливає на ступінь узгодженості уявлень про себе і про інших. Встановлено, що вчителі з високим рівнем прояву цих інтелектів виявляють здатність до конгруентності, толерантного ставлення до різних проявів поведінки інших, виявляють емоційну стійкість та рівновагу, швидко адаптуються до нових ситуацій, здатні приймати виважені рішення та ефективно діяти відповідно запропонованим обставинам.

Наголошено, що емоційний та соціальний інтелекти є тим засадничим підґрунтям, на якому вибудовується та зростає професійна успішність майбутнього вчителя. А якщо взяти до уваги, що ці види інтелекту

функціонують відносно незалежно від загального інтелекту, можна припустити, що традиційна педагогічна освіта гальмуватиме їхній розвиток.

У третьому розділі **«Гене́за забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя у вітчизняній освітній практиці (1959–2020 рр.)»** представлено розвиток професійної успішності через наступність: компетентність, творчість / майстерність, професіоналізм, акме́вектор педагогічної діяльності.

Окреслено процеси поглиблення науково-теоретичних досліджень (60–90-ті рр.) щодо різноманітних сторін й аспектів проблеми професійної підготовки вчителя, його успішності (А. Азаров, І. Багаєва В. Беспалько, Б. Гершунський, Ф. Гоноболін, В. Загвязинський І. Зязюн, Т. Котарбинський, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін, Н. Тарасевич, А. Щербаков та ін.); активізації комплексних вітчизняних досліджень проблеми майстерності та професіоналізму вчителя в сучасній галузі Освіта / Педагогіка (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, В. Вітвицька, Л. Вовк, Н. Гузій, Н. Дем'яненко, М. Євтух, Л. Кондрашова, О. Лавріненко, О. Савченко, О. Пехота, Н. Ничкало та ін.).

Педагогічна компетентність є основою здійснення вчителем професійної діяльності, підґрунтям професійного зростання. Професійні компетентності вчителя дозволяють реалізувати трудові функції, а в сукупності – ефективно вирішувати педагогічні завдання. Сутність педагогічної майстерності слід розглядати в різних площинах: як найвищий рівень педагогічної діяльності, що характеризує якість результату; як вияв творчої активності особистості педагога, оскільки визначає психологічний механізм успішної діяльності (І. Зязюн). Творчість є обов'язковою умовою майстерності, де педагогічна майстерність учителя формується й удосконалюється на основі його творчої активності, пошуково-перетворюючої діяльності в освітньому процесі.

Педагогічну майстерність та педагогічну творчість провідні науковці (О. Глузман, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Мороз, О. Пехота, С. Сисоєва, В. Семиченко, Н. Тарасевич, Л. Хомич, ін.) визначають як свідому цілепокладальну діяльність вчителя, спрямовану на високоефективне вирішення педагогічних завдань та досягнення успішності у професійній діяльності; ефективну діяльність, що ґрунтується на педагогічних здібностях, які забезпечують успішність прогнозування, аналізу і корекції педагогічної діяльності та її результатів, забезпечують її продуктивність; діяльність, спрямовану на систематичне самовдосконалення шляхом оволодіння новими знаннями та набуття досвіду інноваційної практичної діяльності.

Акцентовано увагу на професіоналізмі педагога як психолого-педагогічному феномені, що є індивідуальною проекцією соціально детермінованих норм і еталонів висококваліфікованої професійно-педагогічної праці на рівні культури її реалізації у діалектичній єдності культуро-відповідної професійно-педагогічної позиції, компетентності та культури педагогічного мислення, емоційно-почуттєвої та поведінкової культури.

Зазначено, що педагогічна майстерність є формою прояву професіоналізму вчителя у педагогічній діяльності як результат набутого досвіду;

педагогічна творчість – здатністю педагога до постійного оновлення змісту, технологій організації педагогічного процесу на основі особистісних якостей; педагогічний професіоналізм визначає змістові та ціннісні орієнтації вчителя.

Підкреслено значення акмеологічної педагогіки у розвитку професійної успішності майбутнього вчителя, що уможливило звернення уваги на розвиток внутрішнього потенціалу особистості вчителя, який є основою його професіоналізму та майстерності, складає основу професійного іміджу та сприяє кар'єрному зростанню. Виокремлено основні компоненти акмеовектору становлення професійної успішності майбутнього педагога: установка на професійно-особистісне зростання (когнітивно-емотивний компонент, емпатія, рефлексія); здатність до самопізнання (самопрезентація, соціальне порівняння); актуалізація здатності до розвитку (саморегуляція, внутрішній самоконтроль (самомоніторинг, самоатрибуція), саморозвиток); здатність до самореалізації (самовираження, самопроекування, самопрезентація).

Доведено, що компетентність, творчість, майстерність, професіоналізм педагога набувають свого повного вияву в культурі педагогічної праці та забезпечують успішність педагогічних дій. У цьому контексті педагогічна компетентність є змістовою характеристикою професійної успішності, педагогічна майстерність і педагогічна творчість – особистісною, педагогічний професіоналізм має узагальнюючі характеристики, а акмеовектор є вершинним досягненням професійних дій та спрямовує вчителя на самовдосконалення.

У четвертому розділі **«Забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України (XXI століття)»** представлено результати моніторингового дослідження стану професійної успішності майбутніх учителів, визначено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної успішності майбутнього вчителя; схарактеризовано змістово-процесуальне та проєктувально-технологічне забезпечення професійної успішності в закладах вищої освіти України.

Моніторингове дослідження дозволило визначити індикатори професійної успішності майбутнього вчителя, уявлення майбутніх учителів щодо чинників, які її визначають. Серед особистісних чинників, що визначають професійну успішність, студенти назвали: любов до дітей та захопленість професією (96,6 %); професійну компетентність (80,3 %), креативність та інноваційність у діяльності (84 %), емоційну стабільність як показник емоційного інтелекту (95,1 %), комунікативну культуру (80,1 %), власний стиль педагогічної діяльності (69,4 %), здатність до самоаналізу та самовдосконалення (56 %), морально-етичні цінності та якості особистості (81,5 %), харизму (51,2 %), самореалізацію в професії (93,5 %); серед зовнішніх чинників, що впливають на професійну успішність вчителя визначено: повагу дітей (63 %), повагу та авторитет серед колег (62,7 %), матеріальну винагороду (59,2 %).

Визначено мотиви досягнення успіху у професійній діяльності: прагнення до педагогічної творчості (22 %); потребу в естетичному задоволенні (10 %); спрямованість до самоудосконалення (21,4 %); бажання продемонструвати

майстерність (28,2 %); бажання самоствердитись (30 %); прагнення до визнання з боку дітей (12,7 %); прагнення до визнання з боку колективу, друзів та сім'ї (3,9 %).

Встановлено, що пріоритетним для вчителя студенти вважають морально-етичні норми, внутрішні якості та емоційну стабільність, на яких має вибудовуватись професійна компетентність (64,3 % опитаних).

Визначено, що сучасне освітнє середовище ЗВО не повною мірою реалізує технології розвитку професійної успішності майбутнього вчителя; спостерігається недостатнє розуміння студентами важливості й необхідності процесів саморозвитку якостей та моделі поведінки успішної особистості; з боку викладачів ЗВО зустрічається формальний підхід до організації освітнього процесу, що ускладнює розвиток відповідних якостей успішної особистості, як то гуманістична спрямованість, комунікативність, інтернальність, адекватна самооцінка, рефлексія, соціальний оптимізм, емоційна стійкість тощо.

Розкрито змістово-процесуальне забезпечення професійної успішності майбутніх учителів, що передбачає організацію освітнього процесу на основі національних надбань та усталених європейських практик; спрямованість на формування здатності здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізуючи освітню політику держави щодо задоволення потреб особистості у розвитку та самореалізації. Змістово-процесуальне забезпечення здійснюється на засадах педагогіки успіху; проведення змісту психолого-педагогічної, методичної, практичної, інформаційно-технологічної підготовки у відповідність до вимог інформаційного глобалізованого суспільства та суспільно-економічних, духовних трансформацій. Зміст професійно-педагогічної підготовки визначається як складний інтегрований комплекс, структурований відповідно до цілісного формування загальних і фахових компетентностей, які забезпечують програмні результати навчання відповідного освітнього рівня (бакалавра, магістра). Змістове наповнення освітніх компонентів підготовки вчителя зосереджене на формуванні та розвитку компетентностей, ціннісних орієнтацій вчителя, спрямованості на майбутню професійну діяльність та професійний саморозвиток і самореалізацію, що забезпечує поступове стійке (стале) педагогічне зростання до професійної успішності.

Розглянуто форми і методи розвитку професійної успішності майбутніх учителів: самоаналіз, спостереження та самоспостереження, художнє порівняння, сторітеллінг, рефлексивно-перцептивний тренінг, рефлексивні бесіди, уявне конструювання, саморегуляція, самонавіювання, самопримус, педагогічна гра, метод проєктів, навчально-творчих завдань, кейс-метод, педагогічний емпauerмант (проєктна гра, портфоліо, емоційно-соціальні, соціо-адаптивні ігри), навчально-дослідні завдання, педагогічна практика, самостійна робота, метод експертної оцінки, індивідуальні консультації, воркшопи, майстер-класи, педагогічні майстерні тощо.

Визначено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної успішності майбутнього вчителя у освітньому середовищі ЗВО України: актуалізація мотивації досягнення як основного механізму позитивної

мотивації майбутнього вчителя на професійну успішність; спрямованість процесу професійної підготовки на формування моделі поведінки майбутніх учителів як успішної особистості (акцентування на компетентностях, що розвивають soft skills); створення праксеологічного мистецько-освітнього середовища, в якому студенти будуть залучені до культурно-мистецьких і дослідницьких проєктів (розвиток харизми, артистизму та критичного мислення); уведення студентів у рефлексивний моніторинг власних навчально-професійних досягнень; стимулювання активності та навчального інтересу студентів шляхом збільшення частки активного навчання (симуляційних ігор, майстер-класів, інтерактивних занять, кейс-методів та ін.) та практико-орієнтованого навчання (збільшення тривалості практичного навчання, введення безвідривних видів практики, дуального навчання); використання технологій гуманізації освіти, акцентованих не на змісті, а на формуванні здатностей до вибудови траєкторії особистісного розвитку та професійного зростання; диверсифікації освітніх програм (насамперед, шляхом вибіркового навчальних курсів, академічній мобільності студентів, можливостей перезарахування кредитів, здобутих під час неформальної та інформальної освіти, системи подвійних дипломів; поєднання спеціальностей та спеціалізацій; отримання інтегрованої підготовки з включенням інклюзивних методик навчання); виявлення можливостей екстраполяції продуктивного досвіду розвитку професійної успішності майбутнього вчителя у теорії та практиці закладів вищої освіти України другої половини XX – початку XXI ст. до сучасної системи педагогічної освіти.

Проаналізовано проєктувально-технологічне забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя, що складає мотивацію майбутнього вчителя до професійної успішності та втілення у процес фахової підготовки учителів технологій розвитку професійної успішності, зокрема, технологій розвитку соціального та емоційного інтелекту, технологій педагогіки успіху, технологій формування навичок soft skills. До таких технологій відносимо: арт-технології для навчання та саморозвитку; інноваційні інформаційні технології; технології колективно-творчого навчання; технології співробітництва; технології індивідуалізації навчання; технології роботи в «малих групах»; проєктну технологію; технологію портфолію; технологію диференціації та індивідуалізації навчання; пошуково-дослідницьку технологію; технологію розв'язання педагогічних задач; технологію «Створення ситуації успіху»; театральні-педагогічні технології, інтерактивні, технології проблемного навчання та ін.

Визначено фактори розвитку професійної мотивації: потреба у самоактуалізації та самореалізації особистості; наявність позитивного ставлення до майбутньої професії як під час навчання, так і в подальшій педагогічній діяльності. Узагальнено найбільш значущі мотиви педагогічної діяльності: мотиви обов'язку; мотиви зацікавленості та захоплення предметом викладання; мотиви захопленості спілкуванням з дітьми.

Обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти (рис. 1).

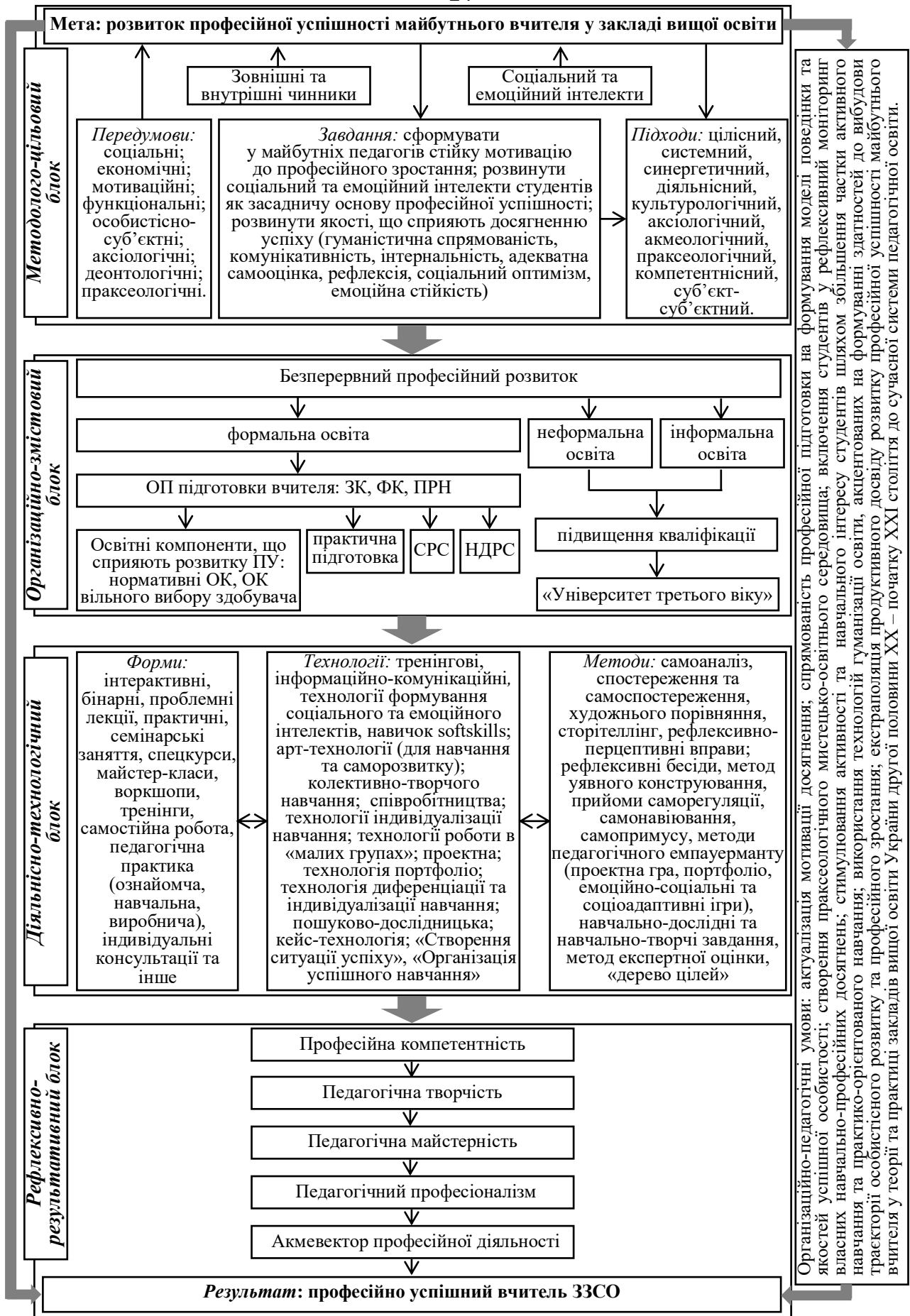

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку професійної успішності майбутнього вчителя

Модель узагальнює змістово-процесуальне та проектно-технологічне забезпечення її розвитку, містить методолого-цільовий, організаційно-змістовий, діяльнісно-технологічний та рефлексивно-результативний блоки та окреслює вектори розвитку професійної успішності у процесі безперервного професійного розвитку вчителя, важливу роль у якому відіграє заклад вищої освіти, який є основним середовищем становлення вчителя як фахівця. Зasadничу основу професійної успішності складає соціальний та емоційний інтелекти, розвиток та сформованість яких забезпечується у процесі формальної та неформальної освіти через різні форми, методи та технології навчання. Окреслені організаційно-педагогічні умови розвитку професійної успішності, які уможливають їх реалізацію; етапність розвитку професійної успішності прослідковується через наскрізні ланки – компетентність, творчість, майстерність, професіоналізм, акмевектор.

Розроблено та обґрунтовано авторський освітній компонент вибіркового блоку освітніх компонентів підготовки вчителя, спрямований на розвиток професійної успішності майбутніх учителів на основі емоційного інтелекту та вироблення навичок ненасильницького спілкування – «Розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування».

Доведено, що розвиток професійної успішності майбутніх учителів – це результат освіти та саморозвитку, безперервного професійного розвитку із урахуванням особистісної складової та вмотивованості майбутнього вчителя до професійного зростання.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів проведеного дослідження, відповідно до визначеної мети, завдань та концептуальних положень підтверджуємо актуальність та наукову об'єктивність досліджуваної проблеми, що дозволяє зробити такі висновки:

1. Як результат аналізу наукових джерел з проблеми професійної підготовки вчителя у закладах вищої освіти України у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. встановлено, що в них дотично до проблеми дослідження окреслено питання професійної успішності майбутнього вчителя. Аналіз архівних та науково-методичних джерел дав можливість виокремити та узагальнити джерельну базу та етапи історіографії проблеми професійної успішності майбутнього вчителя в теорії та практиці закладів вищої освіти України у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. (І етап – радянський (1959–1991 рр.); ІІ етап – пострадянський період незалежності України (1991–2020 рр.)).

На основі аналізу нормативно-правових та науково-методичних джерел другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зроблено висновки щодо істотних зрушень у питаннях підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності. Встановлено, що зміст, форми, методи підготовки вчителя зазнали істотних змін у зв'язку із оновленням вимог до професійної компетентності вчителя у зазначений період, суспільним замовленням на конкурентоспроможного,

успішного вчителя, здатного до професійної самореалізації в мінливих соціально-економічних умовах.

Джерельну базу дослідження склали: нормативно-правові акти України та міжнародні рекомендаційні документи, що регулюють питання вищої освіти в Україні (Закони України; Постанови Кабінету Міністрів України; Укази Президента України; накази, листи, інструктивні матеріали); матеріали державних архівів (документи партійних та державних органів, з'їздів, матеріали та рішення конференцій); наративні джерела тощо.

Виокремлено базові поняття дослідження, які розкривають сутність професійної успішності майбутнього вчителя другої половини ХХ – початку ХХІ ст., що дозволило визначити дві групи понять:

– загальнопедагогічні: компетентність, професійна компетентність, педагогічна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, педагогічний професіоналізм, саморозвиток, професійний саморозвиток, професійний саморозвиток майбутнього вчителя;

– психолого-педагогічні: успіх, успішність, професійна успішність, інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект.

Упорядкування «термінологічного поля» дослідження засвідчило фундаментальність, системність, масштабність, узагальнювальний характер поняття «професійна успішність вчителя», його взаємозв'язок та взаємозумовленість з поняттями педагогічна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, педагогічний професіоналізм як комплексними характеристиками високоякісної та продуктивної педагогічної праці. Це дало змогу розглядати сутність професійної успішності майбутнього вчителя як соціально-філософське явище та психолого-педагогічний феномен.

Професійна успішність майбутнього вчителя представлена як мета конструкт, який має складноструктуровану систему суспільно значущих кваліфікаційних вимог, норм, цінностей, що детермінується особистісним переживанням професійної діяльності як успішної, визначає життєтворчість особистості. Запропоновано авторське визначення: професійна успішність вчителя – це процес і результат професійної діяльності, що характеризується стійкою спрямованістю на професійний саморозвиток та професійні досягнення, цілепокладанням та ціледосягненням, має позитивну зовнішню та внутрішню оцінку.

2. Ретроспективний аналіз дозволив на основі нормативно-правового критерію здійснити періодизацію розвитку теорії і практики професійної успішності майбутнього вчителя в означених хронологічних межах:

I етап (1959–1991 рр.) – творчо-пошуковий – відзначився посиленням уваги держави та освітніх інституцій до підготовки педагогічних кадрів, відбувається переорієнтація зі знанневої на практично-дієву складову підготовки вчителя; з'являються моделі професійної підготовки вчителя; поширюються лабораторії педагогічної творчості та педагогічної майстерності у вищих педагогічних навчальних закладах. Важливою особливістю цього етапу є утвердження демократичних засад у взаємодії вчитель-учень, перехід до

суб'єкт-суб'єктних відносин. Підхід до особистості вчителя як до Людини майбутнього визначив необхідність обізнаності вчителя з останніми науковими досягненнями, постійного саморозвитку та вдосконалення. Вітчизняна педагогічна думка збагатилася ідеями педагогів-новаторів, науковими здобутками психологів та соціологів з акцентуванням уваги на важливості розвитку якостей авторитетного вчителя-вихователя (доброта і любов до дітей, повага, гуманізм тощо). У науковому обігу з'являються поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість», «компетентність».

II етап (1991–2011 рр.) – інноваційно-технологічний – характеризувався інноваційними підходами до системи освіти та підготовки педагогічних кадрів. Педагогічна освіта збагатилася особистісно-орієнтованими та інноваційними педагогічними технологіями; відбулась реструктуризація системи освіти та підготовки вчителів; структурування теорії педагогіки та історії педагогічної думки, авторських концепцій та нормативних документів, які визначали перспективи розвитку освіти України; визначились інноваційні підходи до розробки навчальних планів і програм підготовки вчителя як вагомого чинника педагогічного процесу, пріоритет надавався розвитку гуманістичних цінностей та професійно-особистісної культури, професійно важливих якостей вчителя. Початок ХХ ст. визначив вектори розвитку вищої освіти та професійної підготовки вчителя: посилення технологічного аспекту підготовки; реалізація ідей особистісно орієнтованої педагогічної освіти; формування освітнього середовища на принципах відкритого навчання; опора на новітні інформаційні технології; проектування оновленого змісту освіти; розробка інноваційних педагогічних технологій формування й розвитку професійної педагогічної компетентності; моніторинг якості освіти; зміна традиційної ролі вчителя як транслятора знань та освоєння ним ролі тьютора, коуча, модератора, менеджера; утвердження й розвиток інклюзивної освіти. У науково-педагогічній думці утверджуються поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна творчість», набувають значущості нові конструкти – «педагогічна компетентність» та «педагогічний професіоналізм».

III етап (2011–2020 рр.) – парадигмально-трансформаційний – визначаємо як етап суттєвих оновлень підходів до освітнього процесу, освітніх парадигм (від процесної до результатної) і концепцій професійної підготовки вчителя. Він характеризується переходом від репродуктивної до креативної системи освіти, від трансляції минулого досвіду попередніх поколінь до забезпечення неперервного інноваційного знання; від задоволення потреб у результаті отримання певного освітнього рівня до безперервної освіти, як необхідної основи життєдіяльності сучасної людини, забезпечення потреб життєвої компетентності та успішності. Зазначене визначає вектор розвитку професійної педагогічної освіти на утвердження особистісно-орієнтованої студенто-центрованої освітньої парадигми. Педагогічні заклади вищої світи України у підготовці вчителя реалізують вимоги професійних та освітніх стандартів вчителя ЗЗСО. У педагогічній науці та практиці набуває широко поступу

акмевектор педагогічної діяльності, утверджується конструкт «професійна успішність вчителя».

Виокремлено такі передумови забезпечення професійної успішності: соціальна (відображає ступінь визнання в соціумі тих чи інших професійних досягнень); економічна (пов'язана із матеріальною винагородою вчителя за успішну працю, певні професійні досягнення, ступінь визнання як на загальнодержавному рівні, так і на рівні адміністрації закладу освіти); мотиваційна (визначається спрямованістю на досягнення акмемоделі професійного успіху, здатністю встановлювати стратегічні цілі, долати труднощі на шляху до ціледосягнення); функціональна (узгоджує критерії успішності, які є специфічними для професії вчителя, та критерії, що висувуються до успішної особистості в соціумі); особистісно-суб'єктна (особистісне ставлення вчителя до власної професійної діяльності та важливості досягнення успіху в професійній діяльності, відбиває компоненти Я-концепції (Я-реальне – Я-ідеальне), вказує на усвідомленість професійного вибору); аксіологічна (пов'язана із ціннісними аспектами особистості та поєднанням особистісних та професійних цінностей); деонтологічна (визначає професійну успішність в розрізі професійної етики, міру існування успішності на засадах моральності, дотримання принципів гуманізму та дитиноцетризму); праксеологічна (відповідність сучасним запитам до вчительської праці, в якій акцентування переноситься на сформованість soft skills).

3. Окреслено підходи (системний, синергетичний, праксеологічний, аксіологічний, компетентнісний, суб'єкт-суб'єктний, акмеологічний та х'ютагогічний) до професійної успішності вчителя, які слугували концептуальною основою для виявлення та характеристики професійної успішності майбутнього вчителя у досліджуваній період, її сутнісних ознак, структурних компонентів; визначено трансдисциплінарний підхід як провідний, що дозволяє цілісно та системно розглядати метаконструкт професійної успішності майбутнього вчителя.

Засадничим підґрунтям професійної успішності майбутнього вчителя визначено соціальний та емоційний інтелекти. Роль соціального та емоційного інтелектів у педагогічній діяльності проаналізовано в аспекті їх впливу на продуктивність, ефективність і умови оптимізації діяльності. Педагоги з високим рівнем означених інтелектів виявляють здатність розуміти глибинну сутність особистісно-інтеграційних властивостей, цілей та мотивів поведінки індивіда, що впливає на вибір правильної стратегії та механізмів взаємодії, її результати. Соціальний та емоційний інтелекти педагога актуалізують механізми самопізнання та саморегуляції, що уможливорює сталість педагогічної позиції вчителя та ефективну співпрацю з усіма учасниками освітнього процесу. Соціальний та емоційний інтелекти є засадничим підґрунтям досягнення вчителем професійної успішності, оскільки позитивно впливають на такі аспекти педагогічної діяльності: створення вчителем творчої ділової атмосфери суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроці; налагодження та підтримку ефективної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу;

здатність підібрати саме ті методи навчальної діяльності, які найбільш цілісно відповідають критеріям відбору із урахуванням їх емоційної насиченості та відповідності емоційному модусу навчального заняття; здатність вчителя до конструктивного розв'язання педагогічної проблеми з урахуванням потреб всіх учасників освітнього процесу; здатність до саморегуляції внутрішнього самопочуття та уникнення негативних проявів емоцій та ін.

4. Розкрито генезу професійної успішності майбутнього вчителя через наскрізні ланки: професійна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, педагогічний професіоналізм, акмедектор (1959–2020 рр.).

Першою ланкою розвитку професійної успішності майбутнього вчителя визначаємо становлення його професійної компетентності як складної системи, що включає комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність і ефективність побудови навчально-виховного процесу, визначає рівень успішності взаємодії з оточуючим середовищем. У дослідженні визначено, що компетентнісний підхід є пріоритетним напрямом, що спрямовує підготовку вчителя на нові освітні стандарти, переорієнтовує освітній процес на результат, професійне самовизначення та самореалізацію у майбутній професії; передбачає навчання дією, набуття самостійного досвіду розв'язання реальних педагогічних завдань, уміння адаптуватися до незвичної ситуації.

Визначено провідні риси педагогічної творчості, що характеризують наступну ланку розвитку професійної успішності вчителя, а саме: новизна, оригінальність, нестандартність процесу та результату педагогічної дії, вихід за межі відомого в педагогічній науці та практиці. Зазначено, що педагогічна творчість – це оригінальний та високоєфективний підхід учителя до організації та здійснення освітнього процесу, збагачення теорії і практики освіти; свідомо цілепокладальна діяльність учителя, спрямована на оригінальне та високоєфективне вирішення педагогічних завдань, особистісно-розвивальна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, що передбачає розвиток творчої особистості учня та підвищення рівня педагогічної діяльності вчителя.

Наступним у розвитку професійної успішності майбутнього вчителя є досягнення майстерності у педагогічній діяльності, коли педагогічні дії вчителя здійснюються на рефлексивній основі. Узагальнено погляди на педагогічну майстерність у результативному та процесуальному аспектах як на комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності; вищу творчу активність учителя, обумовлену результатами оволодіння знаннями, уміннями, навичками та раціональним використанням особистісного потенціалу індивідуальності вчителя.

Четвертою ланкою розвитку професійної успішності вчителя визначено педагогічний професіоналізм, який є інтегрованим показником діяльності, що зумовлює її продуктивність, є виявом висококваліфікованої вчительської праці.

Вершинним у розвитку професійної успішності вчителя вбачаємо акмедектор, який визначає всі аспекти життєдіяльності вчителя (професійні

мотиви, потреби, ціннісні установки) як людиноцентровані, гуманістично спрямовані; поєднує соціальну, професійну, духовну та особистісну зрілість вчителя; передбачає постійний саморозвиток і самовдосконалення, що є джерелом підтримки сталості професійної успішності впродовж усього професійного шляху, визначає високу продуктивність та емоційну комфортність у професійній діяльності.

Генеza професійної успішності майбутнього вчителя підтвердила припущення, що успішність у педагогічній діяльності зумовлюється якісними характеристиками педагогічної компетентності, майстерності, творчості, професіоналізму, акме вектором педагогічної діяльності.

5. Моніторингове дослідження професійної успішності майбутніх учителів здійснювалось за такими методиками: рейтингова шкала професійних мотивів; «Мотивація професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реан); «Методика аналізу мотивації навчання у ВНЗ» (Т. Ільїна); «Діагностика мотивації успіху» (Т. Елерс); «Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач» (Т. Елерс); тест «Потреба в досягненні» (Ю. Орлов та ін.); «Методика дослідження ціннісних орієнтацій» Ш. Шварца; «Методика дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверькова, Є. Слідман); тест «Упевненість у собі» (В. Ромек); тест «Самооцінка» (Л. Столяренко); «Самооцінка особистості» (В. Семиченко); тест-опитувальник самоефективності (Дж. Маддукс, М. Шеєр, адаптація А. Бояришикової); «Діагностика рівня професійної спрямованості» (Т. Дубовицька); «Діагностика потреб у саморозвитку» (В. Маралов); тест «Оцінка здатності до саморозвитку й самоосвіти» В. Андрєєва; тест (САТ), адаптований тест самоактуалізації Шострома (автори Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загіка, М. Кроз).

Проведене моніторингове дослідження дозволило виокремити найбільш важливі чинники, які визначають успішність майбутньої професійної діяльності: внутрішні – любов до дітей та захопленість професією, емоційну стабільність, креативність та інноваційність у діяльності, самореалізація в професії, стан внутрішньої задоволеності та комфорту у професійній діяльності; зовнішні – повага дітей, повага та авторитет серед колег, матеріальна винагорода (чинники розташовано відповідно до їх рейтингових позицій).

6. Репрезентовано змістово-процесуальну та проєктувально-технологічну компоненти забезпечення професійної успішності майбутнього педагога.

Змістово-процесуальне забезпечення включає два напрями: аналітичний та практичний. Аналітичний напрям визначено на основі аналізу наукових джерел та нормативних документів, які декларують визначальні вектори та основні аспекти педагогічної освіти. Практичний напрям полягав у визначенні організаційно-педагогічних умов (актуалізація мотивації досягнення; спрямованість професійної підготовки на формування моделі поведінки та якостей успішної особистості; створення праксеологічного мистецько-освітнього середовища; уведення студентів у рефлексивний моніторинг власних навчально-професійних досягнень; стимулювання активності та навчального інтересу студентів шляхом збільшення частки активного та

практико-орієнтованого навчання; використання технологій гуманізації освіти, акцентованих на формуванні здатностей до вибудови траєкторії особистісного розвитку та професійного зростання; екстраполяція продуктивного досвіду розвитку професійної успішності майбутнього вчителя у теорії та практиці закладів вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. до сучасної системи педагогічної освіти); розвитку професійної успішності майбутнього вчителя в умовах освітнього середовища ЗВО: оновлення освітніх програм підготовки вчителів за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти із акцентуванням на загальних та фахових компетентностях, що відображають розвиток професійної успішності майбутнього вчителя та визначених професійним стандартом учителя; структурування теоретичної та практичної складової у межах навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки; розробка навчальних програм освітніх компонентів загальної та професійної підготовки вчителя з урахуванням вимог стандартів вищої освіти; забезпечення розвитку структурних компонентів професійної успішності; визначення технологій, провідних форм та методів.

Проектувально-технологічне забезпечення професійної успішності майбутнього педагога передбачає позитивну мотивацію майбутніх учителів на професійну успішність (мотиви самодетермінації та мотиви досягнення) та технології розвитку і саморозвитку професійної успішності майбутніх учителів у закладах вищої освіти, які спрямовані на розвиток якостей вчителя, особистісних показників (зокрема, соціального та емоційного інтелектів), його майстерності та моделі поведінки успішної особистості. З поміж значної кількості технологій, пропонованих на сьогодні науковцями, виділено технології педагогіки успіху, арт-технології, технології співробітництва, колективно-творчого навчання та ін.

Розроблено структурно-функціональну модель розвитку професійної успішності майбутнього вчителя, яка включає методолого-цільовий (соціальний та емоційний інтелекти як засадниче підґрунтя професійної успішності, зовнішні та внутрішні чинники, що визначають професійну успішність майбутнього вчителя, передумови забезпечення професійної успішності, мету, завдання, підходи), організаційно-змістовий (безперервний професійний розвиток майбутнього вчителя: формальна освіта (ОП підготовки вчителя, ЗК, ФК, ПРН, ОК, практична підготовка, СРС, НДСР), неформальна освіта, інформальна освіта, підвищення кваліфікації, «Університет третього віку»), діяльнісно-технологічний (форми, методи та технології розвитку професійної успішності) та рефлексивно-результативний (наскрізні ланки розвитку професійної успішності (професійна компетентність, педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм, акме вектор професійної діяльності; результат) блоки. Засадничим підґрунтям розвитку професійної успішності є соціальний та емоційний інтелекти майбутнього вчителя, що забезпечує становлення професійної компетентності, педагогічної творчості та майстерності, педагогічного професіоналізму, спрямовує акме вектор професійної діяльності.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної успішності майбутнього вчителя у досліджуваній галузі. Перспективними напрямками подальшої розробки проблеми може бути окреслення особливостей формування і розвитку професійної успішності майбутнього вчителя в умовах дистанційної та змішаної освіти; організації освітнього процесу в умовах карантинних обмежень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації Монографії

1. Скорик Т. В. Розвиток професійної успішності майбутніх учителів у закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 314 с.

2. Скорик Т. В. Позитивна мотивація учбово-професійної діяльності майбутніх учителів як чинник розвитку емоційного інтелекту. В кн.: Здоров'я-збережувальний контент життєдіяльного середовища особистості: колективна монографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2020. С. 176-204.

3. Скорик Т. Емоційна компетентність як необхідна складова професійної успішності сучасного вчителя. В кн.: Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи : колективна монографія. Київ : Міленіум, 2020. С. 277-287.

Статті в наукових фахових виданнях

4. Євтух М. Б., Скорик Т. В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2020. Вип. 7 (163). С. 8-13.

5. Скорик Т. В., Грицик Н. В. Реалізація праксеологічного підходу у контексті підготовки майбутнього вчителя до успішної професійної діяльності. *Педагогіка та психологія.* 2020. Вип. 63. С. 152-159.

6. Скорик Т. В., Грицик Н. В. Технологія «Створення ситуації успіху» у становленні професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* 2020. № 1 (34). С. 195-200.

7. Скорик Т. В. Сутність та структура професійної успішності майбутнього вчителя. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2020. Вип. 29 (2-2020). С. 352-361.

8. Скорик Т. В. Методологічні підходи до вивчення питання професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2020. Вип. 11 (167). С. 37-41.

9. Скорик Т. В. Моніторингове дослідження розвитку професійної успішності майбутніх учителів. *Педагогічний альманах.* 2020. Вип. 46. С. 208-214.

10. Скорик Т. В. Особливості формування професійної компетентності сучасного вчителя. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2020. Вип. 2(43). С. 98-105.

11. Скорик Т. В., Міненок А. О. Арттехнології розвитку емоційного інтелекту майбутнього вчителя початкових класів. *Педагогічний альманах.* 2019. Вип. 43. С. 180-186.

12. Міненко А. О., Скорик Т. В., Ананьєва А. В. Роль спостережень та екскурсій в реалізації компетентнісного підходу організації освітнього процесу в початковій школі. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2019. Вип. 4 (160) С. 88-93.

13. Скорик Т., Дорошенко К. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до розвитку комунікативної компетентності учнів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Психолого-педагогічні науки.* 2018. № 1. С. 137-141.

14. Скорик Т. В. Методи проблемного навчання як шлях підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2017. Вип. 144. С. 107-109.

15. Скорик Т. В. Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2016. Вип. 135. С. 232-235.

16. Скорик Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки.* 2016. № 3. С. 108-111.

17. Скорик Т. В. «Університет третього віку»: концептуальні положення та досвід реалізації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2012. Вип. 104. Т. 2. С. 94-98.

18. Скорик Т. В. Інклюзивна освіта в Україні: реалії та перспективи. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2011. Вип. 84. С. 169-171.

19. Скорик Т. В. Реалізація принципу інтеграції мистецтв у підготовці вчителя початкових класів і музики. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки.* 2002. Вип. 10. С. 167-170.

20. Скорик Т. В. Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 1999. Вип. 3. С. 291-295.

21. Скорик Т. В. До питання виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки: науковий журнал.* 1999. Ч. 2. С. 58-61

22. Скорик Т. В. Естетичний компонент підготовки вчителя молодших класів і музики. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія Психолого-педагогічні науки.* 1998. Вип. 1. С. 83-85 .

Статті в зарубіжних періодичних виданнях

23. Skoryk T., Vozniuk A., Babkova O., Babko T, Vydra O., Halitsan O. Pedagogical Aspects of Formation of Cognitive Interest in Students as a Technology of Interactive Learning in Higher Educational Institutions. *Sys Rev Pharm.*

2020. № 11(8). Pp. 283-286 URL : <http://www.sysrevpharm.org//fulltext/196-1600377784.pdf?1600466312>

24. Skoryk T., Grytsyk N. Theoretical analysis of the factors influencing modern teachers' professional success. *Scirntific journal of Polonia Unsversity*. 2020, № 38 (2020) nr 1-2. Pp. 212-216.

25. Скорик Т. В. Педагогічні умови формування професійної успішності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО. *Science and Education a New Dimension Pedagogy and Psychology*. 2020. № VIII (94), Issue 203, Pp. 73-76.

26. Скорик Т. В. Педагогічна майстерність та педагогічна творчість як показники професійної успішності вчителя. *Modern approaches of socio-economic development of regions: theory and practice: Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. Pp. 249-257.

27. Дорошенко Т., Міненок А., Скорик Т. Методичні основи модернізації мистецької підготовки вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм. *Evropean humanities studies : State an Society*. 2017. 4 (1). С. 126-142.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Скорик Т. В. Цілепокладання як стратегія становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28-29 трав. 2020 р.)*. Київ : Видавець КП ІАЦ «Волиньнегрософт». 2020. С. 615-616.

29. Скорик Т. В. Передумови забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 25–26 вер. 2020 р.)*. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 57-60.

30. Скорик Т.В. Оновлення підходів до професійної підготовки сучасного вчителя. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Мукачєво, 6 листоп. 2020 р.)*. Мукачєво : МДУ, 2020. С. 40-42.

31. Скорик Т. Вплив естетичного досвіду на професійну діяльність вчителя музичного мистецтва. *Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.)*. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. В., 2020. С. 97-99.

32. Скорик Т. В., Міненок А. О. Емоційний інтелект як основа професійної успішності майбутнього вчителя початкових класів. *Професійна успішність педагогічного працівника як основа менеджменту якості освітнього процесу: збірник матеріалів четвертих всеукраїнських педагогічних читань присвячених 80-річчю з дня народження Лідії Кондрашової*. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2019. С. 317-320.

33. Скорик Т. В., Кириленко А. В. Основні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Мистецтво та освіта: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернігів, 18 квіт. 2019 р.). Чернігів, 2019. С. 3-9.

34. Міненок А.О., Скорик Т.В. До питання важливості науково-дослідної діяльності студентів закладів вищої освіти. *Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (Умань, 7-8 жовт. 2019 р.). С. 100-104.

35. Скорик Т. В. Університет третього віку: міжнародний досвід та особливості реалізації в Україні. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law. s. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice: collection of international scientific papers* (Kosice, Slovakia, March 30 – April 2, 2015). Chernihiv : CNUT, 2015. С. 207-210.

36. Скорик Т. В. Особистісно-орієнтовані технології навчання в музичній освіті та вихованні. *Діалог культур: Україна – Греція: Збірник матеріалів III Міжнародна науково-практичної конференції* (Київ – Салоніки – Афіни – Одеса – Київ; 20-21 верес. 2012 р.). Київ : НАКККіМ, 2012. С. 425-427.

37. Скорик Т. В. Соціалізація особистості засобами музичного мистецтва . *Сталий розвиток у соціальному вимірі: глобальним проблемам – локальні рішення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Чернігів, 2 листоп. 2011 р.). Чернігів : ЧДТУ, 2012. С. 28-32.

38. Скорик Т. В. Принципи інтеграції предметів мистецького циклу. *Діалог культур у контексті історії українсько-грецьких зв'язків: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 20 трав. 2011 р.). Київ : НАКККіМ, 2011. С. 200-203.

39. Скорик Т. В. Художньо-педагогічні особливості побудови уроку мистецтва. *Проблеми педагогіки музичного мистецтва: Матеріали конференції «Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні»*. Ніжин : НДПУ, 2004. С. 135-138.

40. Скорик Т. В. Деякі напрямки роботи з школярами при орієнтації на професію вчителя початкових класів і музики. *Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Чернігів, 1999. С. 160-162.

Опубліковані праці, що додатково відображають результати дисертації

41. Методичні вказівки до педагогічної практики для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Укладачі : Т. В. Дорошенко, Т. В. Мартинюк, Т. В. Скорик, В. С. Вергунова. Чернігів : Національний університет «Чернігівський колегіум», 2020. 132 с.

42. Скорик Т. В. Сімейна педагогіка. Тематика практичних занять та завдань самостійної роботи для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 80 с.

43. Скорик Т. В. Оновлення змісту дозвілєвої діяльності молоді в світлі сучасних тенденцій соціокультурної сфери. *Молодий вчений*. 2018. № 21 (54.1). С. 132-135.

44. Скорик Т. В. Методика виховної роботи в закладах освіти. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи студентів спеціальності 014 «Середня освіта (Музичне мистецтво)». Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2018. 96 с.

45. Скорик Т. В. Методика викладання мистецьких дисциплін у закладах вищої освіти. Практикум: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи : для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2018. 76 с.

46. Вергунова В. С., Скорик Т. В., Силко Р. М. Методичні рекомендації до проходження виробничо-педагогічної практики : для студентів спеціальності ОС магістр 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2018. 44 с.

47. Дорошенко Т. В., Скорик Т. В. Методика виховної роботи в закладах освіти. Методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Чернігів : НУЧК, 2018. 44 с.

48. Терентьєва Н. О., Скорик Т. В., Дорошенко Т. В. Підготовка майбутніх фахівців напряму «Менеджмент соціокультурної діяльності»: виклики сучасності. *Вісник Черкаського національного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 17-18. С. 190-198.

49. Скорик Т. В. Педагогіка вищої школи. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи для студентів спеціальності 8.13010201 «Соціальна робота». Чернігів : ЧНТУ, 2016. 37 с.

50. Skoryk T. V., Korogod T. O., Isaenko A. A. Isotherapy as a art therapeutic work with elderly people. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2 (6). С. 72-77.

51. Скорик Т. В. Соціально-педагогічний ефект університету третього віку. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). Ч. 6. С. 470-473.

52. Скорик Т. В., Вербицька А. В. Соціальна анімація як інноваційна технологія організації дозвілля студентської молоді. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2014. № 1 (4). С. 134-142.

53. Скорик Т. В. Гуманізація вищої освіти як показник якісного рівня підготовки фахівців. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2012. № 1(1). С. 135-143.

54. Скорик Т. В. Соціалізація особистості через арт-терапевтичну діяльність. *Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці*. 2009. № 2. С. 264-271.

55. Скорик Т. В. Проблеми та основні напрями організації дозвілля студентської молоді. *Проблеми соціальної роботи в аспекті реформування соціальних відносин*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Чернігів, 27 берез. 2008 р.).

АНОТАЦІЇ

Скорик Т. В. Теорія і практика професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» – КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради; Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Чернігів, 2021.

У дисертації здійснено комплексний аналіз теорії та практики професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Виокремлено основні базові поняття, які розкривають сутність професійної успішності майбутнього вчителя, визначено соціальний та емоційний інтелекти як засадниче підґрунтя професійної успішності, розкрито генезу професійної успішності через наскрізні ланки – професійна компетентність, професійна творчість / майстерність, педагогічний професіоналізм, акмевектор.

Здійснено ретроспективний аналіз теорії та практики професійної успішності майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття та виокремлено й схарактеризовано три етапи: перший (1959–1991 рр.) – творчо-пошуковий; другий (1991–2011 рр.) – інноваційно-технологічний; третій (2011–2020 рр.) – парадигмально-трансформаційний.

Визначено передумови, змістово-процесуальне та проєктувально-технологічне забезпечення професійної успішності майбутнього вчителя. Розроблено модель розвитку професійної успішності майбутнього вчителя, яка дозволяє цілісно та системно врахувати всі чинники, мету, завдання, передумови, підходи, організаційно-педагогічні умови, види освіти, форми, технології, методи, наскрізні ланки розвитку та ін., що визначають безперервний процес розвитку вчителя як професіонала та професійно успішної особистості.

Фактологічний матеріал та джерельна база дослідження стали основою для оновлення змісту освітніх компонентів, акцентуючи на аспектах розвитку професійної успішності та її засадничої основи – соціального та емоційного інтелектів.

Ключові слова: професійна успішність, майбутній вчитель, соціальний інтелект, емоційний інтелект, професійна компетентність, педагогічна творчість, педагогічна майстерність, педагогічний професіоналізм, акмевектор педагогічної діяльності, саморозвиток, професійна підготовка, освіта, педагогічна освіта, заклади вищої освіти, заклади загальної середньої освіти.

Скорик Т. В. Теория и практика профессиональной успешности будущего учителя в учреждениях высшего образования Украины (вторая половина XX – начало XXI века) – квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – «Общая педагогика, история педагогики» – КВУЗ «Херсонская академия непрерывного образования» Херсонского областного совета; Национальный университет «Черниговский колледж» имени Т. Г. Шевченко, Чернигов, 2021.

В диссертации сделан комплексный анализ теории и практики профессиональной успешности будущего учителя в учреждениях высшего образования Украины второй половины XX – начала XXI столетия. Определены базовые понятия, которые раскрывают содержание профессиональной успешности будущего учителя; определены социальный и эмоциональный интеллекты как базовая основа профессиональной успешности; раскрыт этапный генезис профессиональной успешности – профессиональная компетентность, педагогическое творчество / мастерство, педагогический профессионализм, акме вектор.

Сделан ретроспективный анализ теории и практики профессиональной успешности будущего учителя в учреждениях высшего образования Украины второй половины XX – начала XXI столетия на основании которого определено и охарактеризовано три этапа: первый (1959–1991 гг.) – творческо-поисковый; второй (1991–2011 гг.) – инновационно-технологический; третий (2011–2020 гг.) – парадигмально-трансформационный.

Определены предпосылки, содержательно-процессуальное и проектировочно-технологическое обеспечение профессиональной успешности будущего учителя. Разработана модель развития профессиональной успешности будущего учителя, которая позволяет целостно и системно учитывать все факторы, цель, задания, предпосылки, подходы, организационно-педагогические условия, виды образования, формы, технологии, методы, этапы развития и т.д., что обеспечивает непрерывный процесс развития учителя как профессионала и профессионально успешной личности.

Фактологический материал и исходная база исследования могут служить основой для обновления содержания учебных компонентов, акцентируя внимание на аспектах развития профессиональной успешности и ее базовой основы – социального и эмоционального интеллектов.

Ключевые слова: профессиональная успешность, будущий учитель, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, профессиональная компетентность, педагогическое творчество, педагогическое мастерство, педагогический профессионализм, акме вектор педагогической деятельности, саморазвитие, профессиональная подготовка, образование, педагогическое образование, учреждения высшего образования, учреждения общего среднего образования.

Skoryk T. V. Theory and practice of future teachers' professional success at institutions of higher education of Ukraine (the second half of the XX – beginning of the XXI century) – Thesis for a Doctor Degree in Pedagogy, Specialty 13.00.01 – General pedagogics and the history of pedagogics. – Municipal higher educational establishment «Kherson Academy of Continuous Learning» of Kherson Regional Council; T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Chernihiv, 2021.

The complex analysis of the theory and practice of future teachers' professional success at institutions of higher education of Ukraine of the second half of the XX – the beginning of the XXI century is carried out in the thesis. Basic concepts that reveal the essence of future teachers' professional success are identified, social and emotional intelligence as the fundamentals of professional success is defined, the genesis of professional success is revealed through cross-cutting elements – professional competence, professional creativity/pedagogical excellence, pedagogical professionalism, acme vector.

The ordering of the «terminological field» of the study showed the fundamental, systematic, massive, generalizing nature of the concept «teacher's professional success», its relationship and interdependence with the concepts of pedagogical competence, pedagogical excellence, pedagogical creativity, pedagogical professionalism as complex characteristics of high quality and productive pedagogical activity. This made it possible to identify the essence of the future teachers' professional success as a socio-philosophical, psychological and pedagogical phenomenon.

The author's definition is offered: a teacher's professional success is a process and a result of professional activity, which is characterized by a stable focus on professional self-development and professional achievements, goal setting, goal achievement, positive external and internal assessment.

A retrospective analysis of the theory and practice of future teachers' professional success at institutions of higher education of Ukraine in the second half of XX – early XXI century is carried out and three stages are identified and characterized: the first stage (1959–1991) – creative-search: increasing attention to the training of teaching staff; active search for teachers-innovators, forms and methods of educational tasks realization; introduction of a teacher's training model; the appearance of laboratories of pedagogical excellence at pedagogical institutions of higher education; the second stage (1991–2011) – innovative-technological: significant changes in the system of education and training of teaching staff; innovative approaches to curriculum development have been identified; pedagogical education has been enriched with personality-oriented and innovative pedagogical technologies; the system of education and teachers' training was restructured; the third stage (2011–2020) – paradigmatic-transformational: the period of education reforming, significant changes in the renewal of approaches of the educational process, educational paradigms and concepts of teacher's training.

Social and emotional intelligence are the fundamentals for a teacher to achieve professional success, as it has a positive effect on important aspects of teaching: the teacher creates a productive working atmosphere of a subject-subject interaction in

the classroom; establishes and maintains effective communication with all participants in the educational process; can select exactly those methods of educational activity that fully meet the selection criteria, taking into account their emotional saturation and compliance with the emotional mode of study; can constructively solve the pedagogical problem considering the needs of all participants; has the ability to self-regulating of internal well-being and avoiding negative manifestations of emotions, etc.

The prerequisites for ensuring the professional success of the future teacher are determined: social, economic, motivational, functional, personal-subjective, axiological, deontological, praxeological.

Content-procedural and design-technological support is revealed, organizational and pedagogical conditions are defined (actualization of motivation achievement; orientation of professional training on the formation of a successful personality's behavior model and qualities; creation of praxeological art-educational environment; students' involvement in reflective monitoring of their educational and professional achievements; stimulation of students' activity and educational interest, the use of technologies of the education humanization; extrapolation of productive experience of future teachers' professional success development at institutions of higher education of Ukraine in the second half of XX – early XXI century to the modern system of pedagogical education) of the future teacher's professional success development. Content and procedural support for the future teachers' professional success development in the educational environment at institutions of higher education also consisted in updating the educational programs of teachers' training; structuring the theoretical and practical aspect of educational components; development of curricula of educational components taking into account the requirements of higher education standards and emphasizing a successful person's competencies development; ensuring the development of structural components of professional success defining technologies, leading forms and methods. Design and technological support for the future teachers' professional success provides a positive motivation of future teachers for professional success and implementation of technologies for the development and self-development of future teachers' professional success.

A model for the development of professional success of future teachers has been developed, which considers all factors, tasks, prerequisites, approaches, organizational and pedagogical conditions, types of education, forms, technologies, methods, cross-cutting development, etc. that determine the continuous process of the teacher's development as a professional and a professionally successful person.

The factual material and the source base of the research became the basis for updating the content of educational components, emphasizing the aspects of the development of professional success and its fundamentals – social and emotional intelligence.

Keywords: professional success, future teacher, social intelligence, emotional intelligence, professional competence, pedagogical creativity, pedagogical excellence, pedagogical professionalism, acme vector of the pedagogical activity, self-development, professional training, education, institutions of higher education, institutions of general secondary education.

Підписано до друку 02.04.2021 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк арк. 2,3. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 0135.

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-664

